

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

13.]

Kijön minden szombaton.

[Majus' 24-kén 1834.]

P e s t.

Ha Pestet gazdagsága 's természeti kincsei nem eléggé tennék is nevezetessé, az újabb korban nyert kereskedési fontossága, népesedése 's ékessége már magában is elég ok, hogy ismertetését ezen lapokban közöljük.

Azon helyen, hol most Pest áll, nyilvános jelek után gyaníthatólag a' fejér tenger hullámolt vala; de az ezredek' homályába nem ereszkedvén, kik e' városnak ó kori történetéről kívánnak valamit tudni, *Schuster* professor', és a' történetbúvár' *Horváth István'* derék munkáira utasítjuk, itt csak azt jegyezvén meg: mind keletkezésének ideje, mind nevének eredete elveszni látszanak a' régiségben, ezáfolthatatlan történeti adatokkal egyik sem tétetvén még eddig kétség kívülé. *Verböczy* szerint elláthatatlan időtől fogva a' szabad királyi városok közé tartozott ez; *Bél* pedig azt mondja, még az ország' kezdetével emeltetett ezen rangra.

Az első templomot 1233. dominicanusok építék Pesten, a' tatárok' első berohanása után; de a' második berohanáskor 1241. egészen lerontatt s' város, mely már akkor nagy, gazdag 's németektől lakott vala. IV. Béla' viszszerterte után körül vétetett fallal, 's már 1255. úgy látszik, nevezetes posztócsináló műhelyei voltak. III. Andrással 1301. kifogyván az Árpád' vére, a' királyválasztásoknak nyugtalan korában a' mellette fekvő Rákoson tartott gyűlések majd kedvező, majd káros befolyással hatottak lételére. I. Lajos Budára hozván át a' királyi lakást Visegrádról, Pest városának jóléte szembetűnőleg gyarapodott, de még inkább Zsigmond alatt, ki vásári joggal, 's országgyűlési hellyel és szavazattal ajándékozta meg; sőt azt állítják némelyek, hogy ezen király köhidat is akart a' Dunán építeni, de szándékában a' kora halál meggátlá. A' mohácsi gyász

után Szuleiman minden lakosait levágatta, kik már akkor gazdag vagyonu polgárok voltak, 's a' várost felégetvén, elpusztította. E' zavaros időben nem könnyen emelkedhetett ismét fel, sőt 1541. egészen a' török járom alá esett, mellyből az ausztriai erő fel akarván szabadítani, az ismételt ostromok 's bevételek azt is elpusztíták benne, mit az előbbi háboruk' dühe meghagyott, 's így árvahodott el a' város, 60 esztendő alatt nyögvén a' török igában. 1605. még nyomorubb állapotban vala; egy ép háza sem volt, egy temploma, egy tornya sem diszlett, közepe egy moeskos árokkal volt keresztül vágva, 's vakolt sövényvel kerítve; kevés, de az is rossz ember laká. „Pest igazi pestisfészek“ mondá Bocatius, Bocskainak egyik kísérője, ki Mehemed vezérrel itt össze jött vala. 1686-ig sinelett ezen állapotban; akkor a' lotharingi 's badeni herezegek győzedelmesen mentek be, kitakarodván előbb a' törökök; de gyász tekintet volt a' városra nézni, mely nem házakat, hanem csak kunyhókat mutathatott tisztátlan omladékival; a' lakosok keves számmal, azok is szegények 's idegenek voltak, kik lassanként el is szivárogtak azután belőle; szabadságok, kiváltságok 's jogok még emlékezetben sem valának immár.

De az áldott béke' jótékony szárnyai alatt nem sokára kezdett ismét emelkedni. Ráczok és utóbb németek telepedének le benne. I. Leopold gyámolítá előlépésiben, 's így sütött ki valahára napja egy boldogabb kornak a' pusztulás romtanyáján. Borongott ugyan még néha néha fellette a' kurucz háboru' fergetege, míg 1711. az is leszállott egéről; 's ha van város a' világon, mely olaj ágat szentelhet a' szelid békenemtőknek, egy olyan Pest lehet, mely ha kivált Budával összevételük, most főbb városai közé tartozik Európának, disze a' magyar birodalomnak, lakhelye a' tudományoknak, művészetnek, a'

mesterségeknek fő, 's ha a' gőzhajók még inkább divatba jönnek 's összekötik Béccsel és Konstantinápolyal, virágzó pontja a' kereskedésnek, menedéke az építészetnek 's fészke az élénk iparnak.

Legujabbi diszletre jutásának III. Károly és II. József veték meg alapját, kik roppant épületeket állíttatának benne, az első a' katonai kórház, második a' nevét viselő iszonyu kaszárnyát. Azóta Pest óriási lépésekkel haladott elő emelkedésében.

Éghajlata nézve az ország' legegészségesebb helyei közé tartozik, melly szerencsés éghajlata izmos, virgoncz, erős és ép lakosain vidámul nyilatkozik.

A' közte és Buda közt folyó Dunának, az európai folyók' ezen ösátyjának, 's Magyarország' ezen szíverének, köszöni most is kereskedését, jólétét 's minden magyar városok feletti elsőbbségét. Ez a' hajdan *Ister*-nek nevezett folyó, ugy látszik, egyenesen a' végre adatott a' természettől, hogy az életnek valóságos és képzelt szükségeit egész világ' részeiből ide, az ország' termékeit viszont a' szomszéd státusokba hordja, a' sváb mezei embernek csendes kunyhajától a' Hellespontig hőmpolygetvén hullámain. De most már három gőzhajó kezdi megnyitni rajta a' nagyobb kereskedést, és ha ezeknek inkább divatba jövetelével a' ragyogó jövődöbe tekintünk, azt mondhatjuk, mind eddig csak kiesinyben üzte még Pest a' kereskedést, és csak szatócskodott. Az első hajóhid 1767. kötö össze a' két várost, azelőtt repülő hidasok által eszközöltetett a' közlekedés. Fáradságtalan hazafiak veszik mostanság szívökre egy állandó hid' építését, mellynek terve már a' jelenleg együttülő országos rendek elébe terjesztetett, 's mindinkább közeledik azon szép remény' teljesülése, hogy a' két fő város, és ezáltal az ország' két fele, egyesíteni fog. E' célnak elérése épen az a' szárazföldi kereskedésre, mi a' gőzhajó a' vizire nézve. A' hidról egy nézettel tekintetik a' legszebb országok' egyikének két fővárosa; e' felséges látványt lehetetlen az érzelemhez képest leírni. Az ideál szépségnek, mellynek nagyságát lelkesedésének órájában is alig festheti a' költő lángoló képzeletével, itt mutatkozik gyönyörű és magas tárgya. A' természet és mesterség

versenyeni látszanak itt az elsőségért, 's mindenik a' legkecsesebb remekjeivel áll elő.

Státusok' és városok' léteiben nevezetes észrevétel az, hogy óriási lépésekkel kezdik pályájukat, de csak egy bizonyos magassáig emelkednek és terjeszkednek ki, azután behúzáván kívülről erejüket, lassabbodott hével igyekeznek az első elevenség és könnyűségben átugrott hézakokat kipótolgatni, 's mintegy megállapodnak azután továbbhaladásukban. Pestnek ezen kora még igen messze látszik lenni, folyvást azon nyargaló haladásban lévén, mellyet II. József alatt kezdett; és noha 1820 körül gyors emelkedése a' természetnyelketnek iszonyu leszállásával 's a' kereskedés' megcsökkenésével, mintegy halkalodni tetszett, néhány esztendő mulva ujra sebesebben kezdett előre iramlani, 's most megint oly élénk mozgással halad, mintha az egész most kezdene felnevekedni a' földből, vagy mintha a' várost egyszerre most építenék. Nemesak egyes óriási házakat láthatni mindenfelé emelkedni, hanem egész utcák nyitattak. Ezen szemléltomásti emelkedésnek csak Amerikában láthatni mását. Az idegen bámulva járván épülő utcáin, azt az élénk építő mozgást látja maga előtt, mellyet Virgil szerint Aeneas látá Kárt-hágóban.

1754. még egy külvárosa sem volt Pestnek, hanem sivatag homok, nádas és kákás mocsárok vették körül; de azóta nemesak maga a' belső város lehetőleg kivetkeztetett akkori rendtelenségéből, és pompásabban építetett, hanem több külvárosokkal is körülvéttetett, mellyek közt az uj vagy Leopoldváros leginkább tündöklök; ez nyilván mutatja, hogy a' mostani felvilágosodott kornak elég egy száznegyed annyira elváltoztatni az emberi nemet és a' kéz' mivét, hogy ha az előbb éltek feltámadnának, bámulva tekintenek az előhaladásnak ezen óriási emlékét. Ott, hol egykor mocsárok tespedtek, hol ezelőtt ötven esztendővel a' város' lakosi fektettek örök nyugalomra, most a' hatalmas vásári kereskedés' középpontja vagyon, az őrizetbeli katonaság' diszpiacza, melly az egész birodalomban legszebb, 's egész Európában a' legelső közé tartozik.

Az egész város fekszik 2068 3/4 hold földön, 1200 koczka ölével számítva egy holdat.

Névszerint a' belváros . . .	159	} hold
Leopoldváros . . .	249	
Therésia külváros . . .	592 $\frac{3}{4}$	
József külváros . . .	722	
Ferencz külváros . . .	346	

Tornyai a' város' nagyságához, szépségéhez és népességéhez képest, sem külsőjökre, sem architecturái szépségökre 's nagyságukra, sem ékességökre nézve nem felelnek meg a' várakozásnak; legfeljebb is a' tudományos egyetemé, 's a' parochialis érdemel tekintet. De középületjei közt olyanok vagynak, mellyek a' birodalomban legelsők mellé bátran állhatnak, például a' játékszin, kereskedők háza, József kaszárnya, katonai kórház 's a' t. Utczái, mint a' Dorottya, uri, nagy-hid és váczy utczák gyönyörű látványok. Felirások 's kirakások szakadatlan rendben vetélkednek egymást felülmulni szépségben és fényben.

Lakosainak száma 1784. 19,000 lélekre ment a' józsefi összeírat szerint. 1799. már 29,870-re tevé Vályi geographiai lexiconában. 1810. 33,000-re mondák a' hazai levelek. 1819. számláltatott 47,183 minden nem-állandó pestieket kivéve. A' legujabb 1833. esztendei összeírás szerint 65,000 lakosai vannak a' katonaság és vidékiek nélkül; 's minthogy a' budai népesség 33,000-re számláltatik, a' két testvér város' egész népességét, az ott tanyázó katonasággal 's idegenekkel együtt bátran 105,000-re tehetni. Ritka család viheti fel harmad vagy negyed igit ottani származását, a' törzsökös magyarokat, néhány ráczt, zsidót és görögöt kivéve; mert magyarok, tótok, erdélyiek, ausztriaiak, csehek, morvák, stájerok, tirólok, olaszok, francziák, bavarusok, svábok, szászok, rajnamellékiek, helveták, lotharingiak 's a' t. szakadatlanul vándorolnak ide szerencsésjöket keresni, 's lelik is többnyire. Szerencsére e' sokféle nemzetvegyületet is, mintegy tündéri hatalommal ihlélvén a' magyar nemzetiség' felébredt nemtöje, nagy részben azt megmagyarosítá már; annyi legalább örvendetes bizonyosság, hogy a' magyar nyelv mostanában illető méltóságára jutott, 's legelső helyen áll. noha még csak husz esztendő előtt is vendég vala itt a' hon' közepében. De épen a' származás', nyelv', vallás' és szokás' különbfélesége miatt nem lehet közönségesen karakterisálni e' népességét.

Általában mondhatni, hogy a' pestiek inkább örömmre, nyíltszívűségre, szorgalomra hajlandók, nagyobb részben ellenségi a' tékozlásnak, szerfelett vendégszeretők, az erőltetést, tulságot nem, hanem inkább a' természetet kedvelik.

Gyárai ugyan még nincsenek oly virágzásban, mint kívánatos volna, sem az élet' kényelmeiben nem mérközhetik Európa' legfőbb városaival; de annyi bizonyos, hogy külföldön lakó nagyaink igen könnyen nélkülözhetnének már Pesten most is más városokat, és lemondhatnának a' külföldön állandó lakásról. 'S valóban ideje volna, hogy ha eddig nem sokat, sőt némelylek épen semmit sem tettek tulajdon fővárosunk' emelésére, most legalább költöznének vissza a' készre, mi többé majd semmi áldozatokba nem kerülne már, mert a' magyar főnemesség oly számos, gazdag és művelt, hogy magában is egy igen nagyogó kört képezhetne. Kétséget nem szenved, hogy fővárosunk ezáltal még nagyobb rugalmat kapna szaporábbi nevedésére.

Számos intézetei igazán fővárosi méltóságot adnak Pestnek, 's tekintetét annyira emelik, hogy óriási léptekkel halad a' nevezetesség' főbb polczai felé. Mit a' legujabb kor' szelleme Európának legelső városaiban hozza létre, abból Pesten már sok találtatható. Az asszonyi jótékony egyesület, casino, lóverseny, mind a' legujabb kor' szüleményei, 's hol vannak intézetek, mellyekkel ezek nem mérközhetnének? De ezeken kívül hány hasznos intézet, társaság, kormányhatóság telepített meg testvér városinkban, mellyek mintegy forrásává teszik Budapestet a' társaságos élet' számos megkívántatóságának, fénypontjává az egész hazának, honnan annak határra élesztő 's elevenítő sugárok hatnak ki. A' város' nevezetességét még négy országos vásarai is nevelik, mellyekhez, leginkább az oda vizen és szárazon összefolyó nyers honi temékekre nézve, tán Európában is híjában kerestetnek hasonlók. E' vásárok' részletes leírását más alkalomra feltartjuk.

Ha a' czélba vett vállalatok mellett még azon buzgó ohajtása is teljesül az országnak, hogy diétaink állandóul Pesten tartassanak, 's hogy felséges Uralkodónk, ki ezáltal is igazán atyai kormányának legdicőbb emlékét hagyandja, bizonyos időszakonként magyar fővá-

rosát szerencsétlensége lakásával, elérte Pest már akkor emelkedése' főpontját. Azontul még feljebb hágnia kívánatos nem lenne. Mert az idomatlan nagyságu városok, mint azt Páris mutatja, drágaságot, szegénységet, szükségét, 's lealáztatást okoznak az országban, más részről pedig önkebelökben is megrontják az erkölcsiséget, előmozdítják a' halandóságot, sőt a' politikai létet 's a' polgári erényt is veszedelmes örvénybe ejtik. —

Sivatagsági nyomorok.

Malte Brun ezt írja közönséges geographiájában. Most a' mesopotamiai sivatag terület el szemeinek előtt, melly az Euphratesen túli nagy arábi pusztának mintegy folytatódása vagy elágazása. Sós növények lepik el egy egy darab földben az égő homokot vagy száraz gipszet. Könnyű zerge-csordák szaladozzák át ezen síkságot, hol azelőtt számtalan vad szamar tevedezett. A' folyók' hosszában káka közt lelededik az oroszlan ezen állatokra; de ha megcsalatozott éhe kínozza, dühödve jön ki leséből 's rémületes ordítása végig dörgi a' pusztákat. Itt keletkezik a' *Számum* vagy *Számíel* név alatt ismeretes halálos szél, melly mihelyt felemelkedik, elveszti a' levegő tisztaságát, vér-fátyolba öltözik a' nap 's minden állat rémülve veti magát a' földre, hogy égető lehelletét kikerülje, melly minden élő lényt megfojt. Az utazók ezen fojtó szelen kívül félhetnek még a' temérdek sáskarajtól és a' vízhiánytól. Egy franczia utazó szentanuja vala egy ily vízhiányi rettenetes jeletnek, melly az érző embert rémülettel tölti el. Minekutána ugymond, mindent felfaltak már a' sáskák, eldöglöttek, 's iszonyu nagy számuk dögleletekissé tévé a' pocsolyákat, mellyekből vizet lehetett volna meríteni; ekkor egy törököt látott feljök szaladni egy halomról kétségbe esett tekintettel. „Oh! kiáltá az, én a' legszerencsétlenebb ember vagyok. Iszonyu költséggel 200 leánykát vásároltam össze, legszebbjeit Görögországnak és Georgiának; nagy gondal neveltem fel őket, és most, midőn már férjesedhetők, Bagdádba viszem, hogy jó áron eladhassam; de

ah, mind elvesznek szomjuság miatt ezen sivatag pusztában, magam még nagyobb kiut érezvén, mint ők.“ A' franczia tüstent elsieltet vele a' halomra. Mily szivrázó látvány! Tizenkét herélt és valami 100 teve közt együtt látá a' 12 — 15 esztendő leánykakat elnyulva a' földön, martalékul esve az égető szomjúságnak 's kerülhetetlen halálnak. Némelyek már gödrökbe ásáltak, mások pedig vezetőjük mellé rogytak le, kiknek már nem volt annyi erejük, hogy őket eltemethessék. Minden felőlről hallatszék a' haldoklók' bágyadt nyögése 's azoknak kinos jajgásuk, kik mivel még egy életi lehellettel bírtak, hasztalanul esdeklének egy italka vizért. A' franczia azonnal tömlőjét akará megnyitni, mellyben még egy kevés viz volt, 's egyik feláldoztatottnak oda akará nyújtani. Őrjült, rákiálta arabs vezetője, azt akarod, mi is elvesszünk szomjan? Egy nyíl lövéssel véget vete a' leány' életének, 's magához ragadá a' tömlőt, halállal fenyegetvén azt, ki megilletni merészli. Tanácslá a' rabkalmárnak, menjen *Drajé*-be, hol bőven találand vizet. „Ó, oda nem mehetek, felelé az, mert a' haramiák megfosztanáknak rabnéimtől.“ Az arabs továbbmenésre ösztönzé utazónkat; midőn távoztak elfelé, borzasztó sikoltásra fakadtak a' szerencsétlenek, kik a' végreménynek' utolsó sugárát is elenyészni láták ekkor. Az arabs megilletődött, egyiknek ajkára néhány csep vizet öntött, 's felülteté tevéjére, hogy nejenék ajándékul vigye. Ez a' szegény leány néhányszor elájult társnéinak hűledékei mellett menvén el, kik az úton halva hullottak le. Nem sokára utazóinknak is kifogyott vizök; ekkor egy szép kutat leltek, mellyben tiszta 's hűvös viz volt, de oly mélyen, hogy a' kötelen leeresztett esber odáig nem ére. Elvagdalák tehát köpenyöket, 's össze kötözvén, egyszer egyszer csak keves vizet merítettek, reszketvén a' gondolatól, hogy gyenge kötelök elszakadván a' csöbör is lenn marad. Ily veszedelmek közt értek el végre Syriába az első állapotásra.

James Bruce 1766-ki novemberben indult vissza Abyssiniából ezt írja: A' Nilusból tölték meg tömlőiket, 's *Gux*-ban elláták magokat kenyérporral, melly itt saját intézetekben készül a' karavánok' számára. Ilyen porból egy marokkal kap minden személy egy napra, hozzá egy

fél tökhaj vizet, azon kívül egyenesen italra egy egész tökhajjal. A' tömlők, hogy ki ne párologjon belőlök a' viz, bemártattak a' folyóba, 's kivülről zsirral és szurokkal jól be kenették. Elérvén a' pusztába, mellynek alja kövees vala, alabástrom fejérségű darabocskákból állván, éjszaknyugot felé Egiptomba tartottak. Egyetlen gondjuk vala, hogy az útközben találtató forrásokat el ne tévesszék, 's a' kalandozó *bisarcéktól* (arabs törzsök) meg ne támadtassanak. Eleinte csak találtak még itt ott némely fűnemet és bokrot, de utóbb semmit sem. Beljebb a' pusztában kezdődött nyomoruságuk, kivált azon környülmény által, mellyre nem számoltak, t. i. eszmájik elszakadoztak a' köveesen, 's lábaik telvék lönek sebbel; de még nem téveszték el utjokat, mert az utmutató egyes halmok és sziklák jelelék azt, nem temettvén el a' pusztaság' ingatag homokjától. De majd nem sokára iszonyu sokaságu homokoszlopokat láttak különböző távolságra egymástól; halkal 's méltósággal majd gyorsan mozogva, gyakran fenyegetvén eltemetéssel a' karavánt. Némelylek ezen oszlopok közül egészen felhőkig értek, mások elszakadván közepen elszóródtak 's levegőben. Egyszer ezen oszlopok iszonyu sebességgel iramlottak a' karavánnak, 's már alig voltak 400 ölnyire; mindenki halálát várta, mert a' legfutóbb nyargaló is hasztalan igyekeznek ezek elől elfutni: de szerencsére másfelé fordítá azokat egy szél. Néha oly sűrűn állottak a' homokoszlopok mint az erdei fák, 's elhomályosíták a' napot, mellynek sugárai keresztül törvén itt ott közöttök, tűzoszlopoknak látszottak, 's rémülésbe ejték az utascsoportot. Ezek elmúltak végre, de a' haibszér (kalauz) félt a' közelgető Számumtól. El is jött az másnap, midőn nem messze valának a' reménylett forrástól. Délkeleten bársonyszínű fellek kerekedett fel, 20 öl szélességgel, 's valami 12 láb magassággal a' földtől, ez a' szélnek csak egy igen gyors lehellete volt. Mindnyájan a' földre borultak arczal éjszak felé, 's mintegy halva feküdtek, míg a' vezető elvonulását nem jelenté a' Számumnak. *Bruce* behellvén annak egy kis levegőjét, melyfájdalmat kapott, mellytől csak két esztendővel azután szabadult meg Olaszország' fürdőiben. Az utasok elbágyadtak a' sok szenvedés miatt, 's

nem győzé őket biztatgatni *Bruce*. A' tevék több nap óta semmit sem ehetvén, ellankadtak az égető nap' hevétől és egyenként kezdtek hullani. Elértek néhány nap mulva *Chiggre'* kis völgyébe, hol tiz kutat lettek, de annyira tele volt állatoeskákkal és tisztátalansággal ezekben a' viz, hogy pamut kendőjiket kellett szájukra tartaniok a' legnagyobb galádságok' visszatartása végett. Másnap már 7 — 13 lányi homokhalmokat is találtak mint a' tegnapi Számum' következményeit. A' homok, mellyel oly sok század óta játszanak a' szelek, itt már felettébb finom volt. Néhány nap mulva bokros helyeket is találván, ottan megháltak. Éjszaka egy gazember próbálgatá megöldözni a' lánczot, mellyel a' tevék voltak béklyózva, de kiáltás törtévévén rá, ellillant; másnap utána mentek nyomán, mert félték, hogy valami arabs csoport meglepi őket; 's hogyan védelmezzék magokat bágyadtan, elerőtlenedve, éhen, szomjan, az ezereknént kóborló haramiáktól? Egy szikla mellett két nyomoru sátorban egy asszonyt 's egy férjfit találtak feleségestől és gyermekestől, mindnyájokat meztelenül és egészen kiehelve. A' gyermekes asszony szülöttjét féltvén, kebelébe szorítá azt, irgalomért esdeklent tépvén önnön haját, 's inkább selávnak kínálta, csak meg ne öljék. *Bruce* és társai nemesak az asszonyonak megkegyelmeztek, hanem a' férjfinak is, noha néhány nappal azelőtt ölt meg egy embert önvallomása szerint, és ezt magokkal vitték kalauznak, mint ki igen tudta a' járást e' pusztában. Másnap jött a' Számum ismét, melly nem annyira ártott mint az utána következett szél; ez annyira elerőtlenité őket, hogy alig terhelheték meg a' tevéket. Egy teve megdögölvén miatta, szeleteket vagdaltak husából, 's a' csomagokra akasztván, nem sokára ugy kiszáradt, hogy többé nem lehetett rohadástól féltetni. Utközben dögölt tevéket is találtak, ugy kiszáradva, hogy csak igen keveset nyomhattak; féreg és légy sem volt rajtuk, mert e' kietlenségekben sehol sincs élet. Ezentúl többedett nyomoruságuk; még egyszer fujt a' Számum, 's annyira elbágyadtak, hogy most már mindegy volt nekik minden. Már csak öt teve maradt, jaj ha ezek is elhulnak, ök, kik magokat sem bírták, hogyan czepeleljék eleségeiket? Csak a' fogoly kalauz tar-

tá még meg bátorságát, rongyaiból kötőleket esínált Bruce lábaira; le akarták róla venni a lánczot, de ő ezen szabadságot el nem fogadta, hogy rosszul ne viselhesse magát. Majd nekedevén a' esüggedés, némellyek már vissza akartak maradni 's meghalni. De végre közeledtek a' czélhoz, tizennégy nap után most láttak legelőszőr felleget az égen, jeleül egy boldogabb földnek; azonban a' nyomor is nőtt, kenyér már nem vala, sem teve sem ember nem tudott tovább menni; Bruce több holmijét elhányta volt, hogy könnyebben mehessenek tevéi, de imé most már lehetetlen vala egy tevét is kimozdítani helyéből; nehanyat levágtak 's husokat magokhoz vitték, gyomraikból pedig megtölték apróbb tömlőiket. Bruce kénytelen vala itt hagyni minden jegyzékeit 's gyűjteményeit; úgy látszott, ezen egy pilantat oly keserves és veszélyes fáradságoknak egyszerre semmivé teszi minden gyümölcsét; társai nem érzék e' veszteség' fájdalomát. De majd szaporodtak megszabadulásuk' előjelei; néha néha ragadozó madarakat láttak, Bruce hallotta a' Nilus esés' zuhogását, 's csakugyan megérkeztek végre az első egiptomi helyre, *Syenebe*. Bruce annyira fáradt volt, hogy itt elaludt a' palmaerdősékében, 's midőn felébredt, alig jöhetett eszméltre. Nehány nap mulva visszalovaglott egy tevéen oda, hol gyűjteményét hagyá, és szerencsésen feltalálta azt a' nyomon. 18 napig tartott a' pusztán átmenés.

A' sivatag utazásának következő leírását *Aly Bey* közli: „Nagy sietséggel tovább folytatók utunkat, hogy a' 400 arabstól megmenekedjünk, 's ugyan ezen oknál fogva a' rendes utat elhagyván, keresztül vágunk a' pusztán, apró köves halmokon haladván el. Semmi víz, semmi fa vagy sziklabog nem kínálkozik itt védelemmel és árnyékul; a' nap egyenesen lövellé fejünkre égető sugárait, egészen fejér homok égeté lábainkat mint a' láng. Minden ember, kire itt találkozhatni, ellenségnek tekintik. Már egy nap óta sem nem ettünk sem nem ittunk, lovaink hasonlóképen. Az öszvérek minden lépten hullottak, 's le kellett őket terhelni, hogy felálhassanak; ezen bajoskodás még meglévő erejinket is elfogyasztá. Délutáni két órakor lerogyott egy társunk szerfeletti fáradság miatt; megállítam a' többit segítségére, egy

tömlönket kifaesartuk rá, 's néhány csep vizet szájába ereszténk, de minden legkisebb siker nélkül. Most érzem, hogy magamat is kezd erőm elhagyni, felültem a' lóra, feküdvé hagyván szegény társamat. Ettől fogva egyik a' másik után hulladozott a' karavánból, 's lehetetlen lévén segíteni rajtok, szomorú sorsuknak hagyattak, mivel mindenkinek csak maga szabadítására vala gondja. Több öszvér elmaradozott terhével, az enyém is kettő holmimmal együtt, a' nélkül hogy tudnám, mi lett belőlök és kísérőikből. A' legnagyobb hidegvérűséggel tekinték e' veszteségre, mintha nem is lett volna enyém, 's tovább sieték. De most elkezdet lovam alattam reszketni, pedig egész karavánban legerősebb vala. Ha egyiket vagy másikat sürgetém szaporább menésre, merően rám nézett, ujjával ajkára mutatott a' nagy szomjuság' jelentsére, melly kiazva kiazta. Szemökre hányván a' csoportot vezető tiszteknek gondatlanságukat a' vízhiány miatt, a' *Gudaias'* pártütésével menték magokat, azt vetvén hozzá, „nem szenvedünk-e mi is csak úgy mint mások?“ Sorsunk annál iszonyatosb vala, mivel mindenki lehetetlennek látá, hogy a' sanyarúságot eltérje addig, míg vízhez jutunk. Végre esteli 4 órakor a' sor reám került; szomjuságtól elepedve bágyadtan rogytam le. Eszméletlenül hevervén a' földön, 's elhagyatván a' pusztában négy vagy öt társammal együtt, kik szintem nem mehettek tovább, azon helyen veszek el, ha az isteni gondviselés mintegy csudaképen meg nem szabadít. Már félóra mult el, mint azután hallám, hogy eszméletlenül ott fekvém, midőn nem igen messzire tőlem valami 2000 emberből álló karaván utazott el. Ez a' sereg egy *marabú'*, vagy *szent'*, vezérlete alatt álla, kinek neve *Südi Alarbi*; ezt a' szultán *Tremsenbe* vagy *Tremessenbe* küldé. Ily rettenetes állapotban találván bennünket, néhány tömlő vizet öntetett reánk; arczom 's kezem nehányszor megmosatván, nem sokára eszméltre jöttem, felnyitám szemeimet, 's körül tekinték, de a' nélkül, hogy eleinte meg tudtam volna valamit különböztetni.

Ö s ö k.

Ha az ember gondolkodik a' nemzetségek' és társaságok' természetén, azt találja, hogy többnyire minden ősi próba megszűnik a' nagy-vagy szépatyákkal, mert a' további felmenetel az emberi emlékezeten kívül fekszik; pedig az emberi emlékezet a' társaságban *legnagyobb historiai szakasz* minden generációra — izre — nézve, 's az is fog maradni. Mi volt az atyja? Hivatalbeli. Mi volt nagy atyja? Kereskedő. Mi szép apja? Ezt már ritkán tudja valaki. —

Minden embernek van két szüleje, 4 nagy-szüleje, 8 szép szüleje, 16 ősz szüleje, 32 déd-szüleje, 64 dédős szüleje, 128 eldőde, 256 ősedőde. 512 déledőde, 1024 dédőseldőde.

Még hat izzel feljebb, és így a' 16-dik generációban, mindenkinek 65,532 eldődei vannak már. A' 65,532 eldőd közt, mennyi mindenkinek 13 században volt, minden rendű 's osztályu emberek vannak. Szolgák, leventák, parasztok, kézmivesek, kereskedők, köldusok, 's a' t. épen úgy, mintha most 65,532 ember összevételik, mint vasárnap' a' templomból jönnek, mikor szinte minden rendű 's kora embert láthatni. Hasonlag van a' 65,532 ember közt minden kigondolható színű 's gondolkozásu, jó, rossz, becsületes, gonosz, kiesiny, nagy, szöke, barna, egyenes, púpos, úgy hogy ha eldődeinkkel a' 13-dik századba felmegyünk, azok közt mi is épen úgy dicselkedhetünk jókkal és rosszakkal, hogy egyikünk sem sokat engedhet a' más 65,532 eldődének.

Ha az eldődöket vissza felé egészen Kristus' születéséig fel lehetne számolni, a' legesudálatosabb családi ujságokra akadnánk. Most igen tündöklő és szerenesés környülményekben látná az ember familiája' egy részét, míg a' másik része ugyan azon időben köldusboton járna. Egyik ősapját fényes polgári polezon találná az ember, 's a' másikat — ki épen oly közel vérség — ugyan akkor a' gályán — hogy rosszabb helyen ne mondjuk.

Lefelé épen így megy, 16 íz után unokagyermekünk lesznek mind a' gazdagok mind a' szegények közt, a' parancsolók és tudósok közt, valamint szolgák, megutáltak, szűkölködők 's köldulók közt.

A' gyászolás különböző nemzeteknél.

A' gyászolás színe fekete, azt mondja *Rabelais*, mivel az az éjnek színe, 's ellenkezője a' fejrnek, mely a' világosság', öröm' és boldogság' színéül tartatik. A' régi költők azt állíták, hogy a' lelkek komor és setét tartományba mennek, 's hihetőleg azért választatott a' fekete szín gyászjelül. A' chinaiak ellenben fejr színt választanak ahoz, mivel azt hiszik, jótékony nemtökké lesznek a' meghaltak; a' mellett három esztendeig gyászolnak, 's azon idő alatt magánosan és elvonulva ének az ifjak, csak a' három év után házasodhatván ismét meg.

A' törökök gyászszíne kék vagy violaszín. a' szereseneké szürke, 's mikor a' spanyolok Perut elfoglalták, az ottani lakosoké egérszín vala. A' japániaknál fejr a' gyász', fekete az öröm' színe. A' persák barnába öltöznek, 's magok és családjuk' haját, barmaik' szőrét lenyirják.

Argosban fejr ruhát öltöttek fel a' gyászolók, és nagy ünnepeket tartottak. Delóban elvágták hajaikat 's a' megholt' sírjára tevék. Az egiptomiak melyeiket marczoneglották, bekenték arcaikat és sárgába öltöztek, vagy is inkább hervadt levelek' színébe.

A' rómaiaknál egész évig kellett az asszonyoknak férjeik', gyermekeik' 's atyjaik' halálát gyászolniok. Ellenben a' férjek nem gyászolták hölgyeiket, sem gyermekeiket, ha ezek három esztendőnél idősebbek nem voltak.

A' zsidók' egész gyásza esztendeig tart, a' gyermekeké nem öltöztetnek feketébe, de a' gyász alatt azon ruhában kell járniok, mely az elköltözöttnek halála' napján volt rajtok. Minden esztendőben megböjtölik ezen napot.

Amerika' különböző nemzeteinél a' megholt' életkorától függ a' gyászolás' módja; gyermekek' halálánál vigasztalhatatlanok a' rokonok, az étieseket pedig alig siratják meg. Ha gyermek hal meg, senkinek sem szabad azon nap a' szülékhez közelednie; ezek iszonyu lármát indítanak szobájikban, 's egészen kétségbe ejtik magokat: ordítanak és kiabálnak, tépik hajukat 's marczonegják testüket. Másnap elbágyadva és erőtlenedve vetik le magokat az ágyra, 's könnyeikkel áztatják el; harmadik nap megént

elkezdenek gyermekeik' halálán orditni és jajgatni. —

Mily különbözők az emberi vélemények és szokások! Még is hány balgatatag halandó van, ki magái mellett vakon harszol, 's kész feláldozni nyugalmát azokért, sőt mi több a' másokét is, mindenkit magához hasonlóvá igyekeztvén tenni; pedig ki mondja meg, mellyik szokás és vélemény a' helyes, az igazi?

S z é l g y o r s a s á g.

A' szél' gyorsasága, melly még példabeszéddé is vált, sokkal kisebb, mint az ember rendesen hiszi.

A' közönséges szél 8—10 lábnyira megyen egy másod percz alatt, 's így 150 nap alatt kerülné meg a' földet. A' szünetlen szelek, mint a' forró éghajlat alatti örökké fúvó keletiszél, csak 10 — 15 lábnyira futnak egy másod percz alatt. A' változó szelek gyorsabak. Ha 34 láb sebességűek, alig lehet velök szemközt menni. — A' másod percz alatt 30—32 lábnyit haladó szél, *Mariotte*' vizsgálata szerint, már a' legerősebb fákat is kiszaggatja. *Derhám*' észvevételeként 68 lábnyit rohant egy szél másod percz alatt, és így egy óra alatt $6\frac{2}{3}$ magyar mföldnyit; de oly dühös is volt ezen orkán, hogy egy 12 láb magasságu, 5 láb szélességű 's 2 láb vastagságu kőszlopot letört, 's erdőket forgata fel. A' legerősebb orkán' gyorsasága, melly valaha vizsgáltatott 123 lábra tünt, és így több mint 20 ölnyre egy másod percz alatt. Szélmalom' hajtására csak egy jó gyalogló' gyorsaságához hasonló szél kívántatik. A' szél' ereje 's gyorsasága szélmérővel (anemometer-rel) határoztatik meg.

N a p l ó.

- Május' 24-kén 1104. A' keresztés vitézek *Ptolomais* erősséget elfoglalják. — 1771. *Moskó* a' tatárok által felgyújtván hamuba döntöttek. — 1543. a' halhatatlan emlékezetű orvos' mathematicus', csillagász' és a' mostani csillagrendszer' feltalálója' születési napja. — 25-kén 1791. Franciaországban a' régi egyházi szertartások eltörültnének. — 1085. VII *Gregor* pápa meghal. — 26-kán 1521. *Luther* és követői a' *worms*-i parancs (edict) által számkivettének. — 1805. *Napoleon* olasz királynak koronázza önmagát Majlandban. — 27-kén 1799. az ausztriai general *Vukasovic*s Turin fővárost elfoglalja. — 1265. *Dante*, a' nagy költő születik. — 1564. a' reformátor *Calvin* János meghal. — 1610. *Ravaillac*, IV *Henrik* gyilkosa, kivéztetik. — 28-kán 1703. Nagy *Péter* leteszi *Pétersvár*' talpkövét, 's ezáltal birodalmának a' balti tengerhez járulatot nyit. — 1759. születik *Pill* Wilmos, Angliának híres minisztere. — 29-kén 1453. II. *Muhamed* Konstantinápolyt elfoglalja. Vége a' napkeleti császárságnak. — 1809. a' tirolok Ausztria mellett felkelvén, a' bajorokat Insprukból 's végre egész országból kiűzik. — Ugyanazon nap' meghal *Müller* János, az újabb kor' *Tacitusa*. — 30-kán 1816. a' tiroli rendek dicsőségesen Uralkodónknak hódolnak. — 1416. a' *Prágai Hieronymus*, 1431. pedig az *Orleans*-i szűz égetetnek meg. — 1640. *Rubens*, a' képiró; 1744. *Pope*, az angol költő; 1778. *Voltaire*; 1809. *Haydn*, a' nagy hangköltő; 1814. *Josephine*, francia császárné' 's *Napoleon*' első neje meghalnak.

POZSONYBAN,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.